

Tandvårdsvanor och attityder till tandvård hos anställda med och utan företagstandvård

Birger Rickardsson

Göran Söderholm

I en enkätstudie har tandvårdsvanor och attityder till tandvård undersökts hos anställda med och utan tillgång till företagstandvård. Antal i urvalet var 559 och svarsfrekvensen 91 %. Av arbetarna i åldern 25–50 år på ett företag med företagstandvård sökte 86 % tandläkare minst en gång per år. Motsvarande andel för tjänstemännen var 95 % och för arbetare på ett jämförbart företag utan företagstandvård 63 %. Patienterna i företagstandvården uppskattade närheten till tandvården, att man blev regelbundet kallad och att tandvården hade en förebyggande inriktning. De i undersökningen som inte sökte tandvård regelbundet årligen angav som skäl i nämnd ordning kostnader, obehag och ej upplevt behov. Det konkluderas att man med företagstandvård kan nå grupper som förmodligen annars inte skulle ha sökt tandvård regelbundet och att den kan bedrivas så att den när det gäller såväl kostnader som utveckling av tandhälsan blir attraktiv för både individ och samhälle.

Göran Söderholm är övertandläkare i parodontologi i Malmö och Birger Rickardsson är universitetslektor vid Tandläkarhögskolan i Malmö.

Introduktion

Regelbunden tandvård är en av de faktorer som tillmätts stor betydelse för att man skall kunna bevara en god tandhälsa.

Den svenska tandvårdsförsäkringen infördes i syfte att: "göra en god tandvård tillgänglig till en för

alla medborgare överkomlig kostnad" (SOU 1972:81). En stor andel av befolkningen (80–90 %) har i olika undersökningar sagt sig vilja bli kallade till tandläkare årligen (Hugoson et al 1974, Håkansson 1978, Laurell et al 1982, Kopparbergs läns landsting 1983). Av den vuxna svenska befolkningen har dock under senare år 25–35 % besökt tandläkare mera sällan än vartannat år (SCB 1984, Sundberg och Malmqvist 1984). Som skäl för att inte göra regelbundna tandläkarbesök har angetts bl.a: svårt att få tid hos tandläkare, obehag, höga kostnader, svårt att ta ledigt från arbetet och ej upplevt behov (för översikt se Rickardsson et al 1986). Tandläkarbesöksfrekvensen har visats variera med bl.a socioekonomiska och demografiska faktorer. Män i socialgrupp tre har befunnits vara en av de grupper med lägst besöksfrekvens (SCB 1984). I olika försök att förklara skillnaderna i tandvårdsvanor har använts teorier som framför allt tagit hänsyn till ekonomiska och socialpsykologiska faktorer. Petersen (1981) har i en studie av tandhälsa och tandvårdsvanor vid ett skeppsvarv i Danmark använt en konflikt-sociologisk förklaringsmodell. Enligt denna modell är det i huvudsak materiella levnads- och arbetsvillkor som styr individens tandvårdsbeteende.

Det är av socialpolitiska skäl angeläget att studera olika metoder att öka tandvårdens tillgänglighet.

Individens tandvårdsbeteende styrs av socioekonomiska och demografiska faktorer

Genom företagstandvård har man möjlighet att skapa nära och god kontakt med de anställda och på så sätt undanröja en stor del av de hinder som finns för att få tandvård.

Vid Kockums skeppsvarv i Malmö inrättades 1973 företagstandvård. Målet för verksamheten skulle vara att öka tillgängligheten och inrikta vården mot förebyggande åtgärder.

Syftet med föreliggande undersökning var att studera:

- hur tillgången till företagstandvård kan ha påverkat andelen anställda med regelbunden tandvård
- attityder till tandvården (bla till kostnader, förebyggande vård och kallelsefrekvens) hos patienter med och utan företagstandvård.

Material och metod

Undersökningspopulationen var manliga anställda i åldersgruppen 25–50 år vid Kockums varv i Malmö. Populationen indelades i fyra grupper med avseende på om de anställda var arbetare eller

tjänstemän, patienter vid företagstandvården eller ej.

Som "kontrollgrupp" fungerade manliga arbetare 25–50 år vid ett annat Malmö-företag med liknande arbetsuppgifter. Ur dessa grupper drogs slumpmässiga urval till vilka i november 1984 – januari 1985 sändes en postenkät med frågor om tandvårdsvanor och attityder till tandvård. *Tabell 1* visar gruppernas storlek, medelålder och svarsfrekvens. Frågornas inriktning framgår av *tabell 2* (sid 114).

Skillnaderna mellan grupperna i svarsfördelning på frågorna har testats med χ^2 -test.

Kockums Tandvårdscentral

Efter epidemiologiska undersökningar av tandhälsan 1967 (Björn 1971) och 1971 (Björn 1974) startades 1973 en tandvårdsklinik på företaget. 1971 gick ca 60 % av tjänstemännen och ca 25 % av arbetarna regelbundet till tandläkare. De med längst anställningstid inom varje åldersgrupp erbjöds först tandvård. 1982 hade alla vid företaget med minsta anställningstid av två år erbjudits tandvård via kliniken. 1984 var ca 50 % av de 3 500 anställda patienter vid företagskliniken.

Behandlingen har oftast efter undersökning inlett med förebyggande vård hos tandhygienist eller profylaxtandsköterska omfattande 3–4 besök. Efter primärbehandlings slut har patienterna ingått i ett tandhälsoprogram med tandhälsokontroll var 3:e månad. De patienter som inte uppvisat progression av karies och parodontit har successivt förts över för tandhälsokontroll var 6:e månad. Vid dessa besök har varje patient erhållit en individuellt avpassad behandling. Resultaten har visat att man på de patienter som deltagit i vården kunnat stoppa progressionen av parodontit så gott som helt och kariestillväxten har kunnat reduceras till ett minimum (Söderholm 1979). Patienterna på företagskliniken har betalt enligt tandvårdstaxan. Kostnaderna var för tandvården på företagskliniken 1983 ca 800 kr per patient och år, fördelade på patientarvode 300 kr, försäkringskassans andel 200 kr och 300 kr i stöd från företaget för att täcka ett underskott för den förebyggande vården.

Tabell 1 Antal, svarsfrekvens och medelålder i de undersökta grupperna

		Antal Me- urval del		Antal Svsa- frekv randerande %	
Arbetare	Patienter på företagsklinik	181	40	168	93
Tjänstemän	Patienter på företagsklinik	92	41	92	100
Arbetare	Ej patienter på företagsklinik	119	40	98	82
Tjänstemän	Ej patienter på företagsklinik	88	39	82	93
"Kontrollgrupp"	Arbetare på annat företag	79	39	68	86
Totalt		559	40	508	91

Tabell 2 Svarsfördelning på enkätfrågor. Andel i procent.

TP = Tjänstemän, patienter vid företagskliniken

AP = Arbetare, " " " "

AEP = Arbetare, ej " " " "

TEP = Tjänstemän, ej " " " "

AK = Arbetare på Kockums, patienter eller ej patienter vid företagsklin.

C = "Kontrollgrupp", arbetare vid annat företag

Skillnaderna mellan TP-AP, AP-AEP och AK-C har signifikanttestats med χ^2 -test.

(*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$)

	TP n=92	AP 168	AEP 98	TEP 82	C 68	AK 266
Tandläkarbesöksfrekvens						
minst en gång/år senaste femårsperiod	100	100***	74	87	63***	86
endast vid besvär	0	0***	17	5	25***	9
Senaste tandläkarbesök						
mindre än två år sedan	100	100***	84	98	82***	92
mer än fem år sedan	0	0***	8	1	12*	4
Regelbundet kallad till tandvård	96	97***	66	90	68*	81
Anser att det är bra att bli kallad till tandläkare						
minst en gång/år	95	96*	89	97	84	92
minst två gånger/år	76	81***	34	22	26***	57
Anser att det absolut är möjligt att undvika förlust av tänderna när man blir gammal	52	44	37	46	28	40
Använder tandtråd eller tandsticka minst en gång/vecka	82	81***	53	43	36***	66
Kostnader för tandvård senaste femårsperioden						
mindre än 500 kr	23	24	28	26	31	27
mer än 2 000 kr	12	15	18	15	24	17
Anser det är mycket dyrt att gå till tandläkare	3	7***	20	4	28**	13
Anser det är mycket obehagligt att gå till tandläkare	5	6*	13	6	13	10
Anser de har mycket eller ganska svårt att ta ledigt för att gå till tandläkare	13**	4*	10	12	26***	7

Resultat

I tabell 2 redovisas procentuell andel av resp grupp som angett visst svar i enkäten. Med vetskap om att 48 % av arbetarna (25–50 år) på Kockums var patienter vid företagskliniken, har för varje svar även beräknats en vägd andel som gäller för samtliga av företagets arbetare i den studerade åldersgruppen.

Av de arbetare som inte var patienter vid företagets klinik angav 74 % att de gått årligen till tandläkare senaste femårsperioden. Detta betyder att 86 % av företagets arbetare i åldersgruppen var regelbundna tandläkarbesökare. Motsvarande andel för tjänstemännen var 95 % och för arbetarna i "kontrollgruppen" 63 %. En fjärdedel av arbetarna

i "kontrollgruppen" jämfört med 9 % av arbetarna på Kockums besökte tandläkare endast vid besvär. Av de arbetare som 1984 var patienter på kliniken hade 25 % tidigare besökt tandläkare mera sällan än vart 5:e år. En mycket stor andel i samtliga grupper (84–97 %) ansåg att det var bra att bli kallad till tandläkare minst en gång per år. Av dem som var patienter på företagets klinik tyckte ca 80 % att det var bra att bli kallad minst två gånger per år, jämfört med ca 30 % för övriga grupper. Arbetarna på Kockums angav i större utsträckning än "kontrollgruppen" användning av tandtråd eller tandsticka minst en gång per vecka (66 resp 36 %).

Patientavgifterna för tandvård under senaste fem-

..... *Svårare att få ledigt från arbetet för tandläkarbesök utanför företaget*

årsperioden hade fördelat sig ungefär lika i alla grupperna. Vad beträffar hinder för tandvård ansåg kontrollgruppen i större utsträckning än arbetarna på Kockums att det var mycket dyrt att gå till tandläkare (28 resp 13%) och att det var svårt att ta ledigt från arbetet för att göra tandläkarbesök (26 resp 7%).

Av de av företagets arbetare som ej var patienter på kliniken upplevde större andel än de som var patienter tandläkarbesök som dyra och obehagliga och andelen som hade svårt att ta ledigt för att göra tandläkarbesök var också större i denna grupp. Då samtliga som inte brukat göra årliga tandläkarbesök fick ta ställning till olika skäl för detta visade sig kostnader, obehag och ej upplevt behov vara de dominerande skälen (tabell 3).

Tabell 3 Rangordning av skäl för att inte göra regelbundna tandläkarbesök.

(Endast de som inte gjort årliga besök tillfrågades)

1. Dyrt
2. Obehagligt
3. Ej upplevt behov
4. Svårt att få tid hos tandläkare
5. Svårt att ta ledigt från arbetet
6. Annat skäl

Av anledningar att välja att få tandvård på företagskliniken nämndes lättillgänglighet, regelbundna kallelser och inriktning på förebyggande tandvård som de viktigaste (tabell 4).

Tabell 4 Anledning till att man valt att få tandbehandling på företagets klinik. Andel i procent som angett resp skäl som mycket viktigt.

	Arbetare	Tjänstemän
Nära, lätt gå ifrån arbetet	60	72
Man blir regelbundet kallad	64	60
Tandvården inriktad på förebyggande	48	47
Hade ingen tandläkare	21	9
Rekommenderad av arbetskamrater	11	3
Annat skäl	9	9

Diskussion

En stor andel (86%) av samtliga arbetare på Kockums angav att de brukade besöka tandläkare minst en gång per år, vilket var 23 procentenheter högre än i kontrollgruppen. För hela Sveriges befolkning (16–74 år) var denna andel 1980/81 62% och för samtliga arbetare i åldersgruppen 53% (SCB 1984).

Den höga tandläkarbesöksfrekvensen på företaget skall ses mot bakgrunden att 1971 ca 64% av tjänstemännen och ca 25% av arbetarna gjorde årliga tandläkarbesök. Ca 30% av arbetarna på företaget var dessutom invandrare, vilka i andra undersökningar visats ha betydligt lägre besöksfrekvens än genomsnittet (SCB 1981, Widström 1983, Widström och Martinsson 1985). Troligen har företags-tandvården nått grupper som annars inte skulle sökt tandvård i sådan utsträckning. Anledningen till detta var förmodligen en kombination av tandvårdens tillgänglighet, regelbundna kallelser och inriktningen på förebyggande tandvård, vilket patienterna sagt sig uppskatta (tabell 4).

I överensstämmelse med flera andra undersökningar angav ca 90% av de svarande att det är bra att bli kallad till tandläkare minst en gång per år. Ungefär 80% av patienterna på företagets klinik önskade bli kallade minst två gånger per år, vilket kan ses som att de i stor utsträckning uppskattade det system med relativt frekventa kontroller och förebyggande tandvård som praktiserades på företagets klinik. I en annan studie av förebyggande tandvård (DsS 1984: 13) angav så gott som alla de patienter som fått frekventa kontroller och förebyggande vård att de önskade bli kallade till sådan behandling minst två gånger per år.

Av de hinder för tandvård som angavs av dem som inte gjorde årliga tandläkarbesök rankades kostnad som det främsta och obehag som nummer två (tabell 3).

I en riksrepresentativ undersökning om anled-

.....

Tillgänglighet, regelbundna kallelser och inriktning på förebyggande vård prioriteras av patienterna.

.....

ningen till låg tandläkarbesöksfrekvens rangordnades hinder för tandvård i följande ordning (Rickardsson et al 1986):

1. Svårt att få tid hos tandläkare
2. Dyrt
3. Obehagligt

Vad beträffande de angivna personliga kostnaderna för tandvård senaste femårsperioden fanns inga stora skillnader mellan de olika grupperna. Däremot fanns markerade skillnader i upplevelsen av kostnaderna. De som fått sin tandvård på företagskliniken ansåg i mindre utsträckning att det var mycket dyrt att gå till tandläkare. Det är tänkbart att patienterna på företagets klinik värderade den tandvård de fått högre på grund av att vården lett till att de årliga skadorna av såväl karies som parodontit minskat kraftigt jämfört med tidigare (Söderholm 1979).

Den totala kostnaden för tandvården på företagskliniken var 1983 ca 800 kr per patient inklusive ett stöd från företaget på 300 kr/patient. Kostnaden för den vuxna genomsnittspatienten som behandlats i privattandvård i Malmö kommun var samma år ca 1150 kr (Riksförsäkringsverket 1985), dvs i storleksordningen 300 kr högre än för företagstandvården på Kockums. Den preventivt inriktade tandvården på företagets klinik gav dock inte kostnadstäckning med mindre än att företaget 1983 fick skjuta till 300 kr per patient. Det faktum att förebyggande tandvård för vårdgivaren ger sämre ekonomiskt utbyte än andra åtgärder (SOU 1982: 50) innebär naturligtvis en allvarlig risk att tandvården styrs bort från åtgärder som bäst kan främja tandhälsan och sänka tandvårdskostnaderna för både patient och samhälle.

REFERENSER

1. Björn, A-L: Dental health in relation to age and dental care. *Odontologisk Revy* 1974; 25 suppl 29.
2. Björn, H: Tandhälsotillståndet hos manliga anställda vid en svensk industri. *Tandläkartidningen* 1971; 63: 4.
3. Eneroth, L & Sundberg, H: Effekten av förebyggande tandvård utförd av specialutbildade tandsköterskor. *DsS* 1984; 13, Socialdepartementet.
4. Hugoson, A, Koch, G & Thilander, H: Tandhälsotillståndet hos 1000 personer i åldrarna 3–70 år inom Jönköpings kommun.
1. Attityder till och kunskaper om tänder och tandvård. *Tandläkartidningen* 1974; 66: 1284.
5. Håkansson, J: Tandvårdsvanor, attityder till tandvård samt tandstatus hos 20–60 åringar i Sverige. Akademisk avhandling, Malmö. 1978.
6. Kopparbergs läns landsting: Tandhälsoprofilundersökning i W-län. En epidemiologisk tvärsnittsstudie av individer 20–79 år. Avdelningen för tandhälsovård, Falun, 1983.
7. Laurell L, Holm G & Hedin, M: Tandhälsan hos vuxna i Gävleborgs län. *Tandläkartidningen* 1983; 75: 759.
8. Petersen P-E: Tandplejeadfaerd, tandstatus og odontologisk behandlingsbehov blandt arbejdere og funktionærer på en stor dansk industrivirksomhed. Dissertation 1981.
9. Rickardsson, B, Håkansson, J & Eriksen T: Anledningar till låg tandläkarbesöksfrekvens. Rapport till delagationen för social forskning. 1986.
10. Riksförsäkringsverkets statistik. 1985.
11. SCB (Statistiska Centralbyrån): Levnadsförhållanden. Rapport nr 22. Social rapport om ojämlikheten i Sverige. Stockholm. 1981.
12. SCB (Statistiska Centralbyrån): Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster? Levnadsförhållanden. Rapport 40. Stockholm 1984.
13. SOU 1982: 50: Reviderad tandvårdstaxa. Betänkande av 1978 års tandvårdsutredning. Socialdepartementet, Stockholm 1982.
14. Sundberg, H & Malmqvist, J: Trender inom svensk tandvård. Aktualisering av uppgifter om tandvården. Riksförsäkringsverket, Socialstyrelsen 1984.
15. Söderholm, G: Effect of a dental care program on dental health conditions. Dissertation. Lunds universitet 1979.
16. Widström, E: Finnish immigrants and dental care in Stockholm county. *Swedish Dental Journal. Supplement* 19, Stockholm 1983.
17. Widström, E & Martinsson, T: Dental attendance of some of the common immigrant groups in Sweden. *Community Dent. Oral Epidemiol.* 1985; 13: 253.